

TRZECI OBIEG WYDAWNICZY W PRL ORAZ DRUGI OBIEG W LATACH 70. I 80.

Mgr Katarzyna Bielska – DOKTORANTKA UMCS

Absolwentka Uniwersytetu Wrocławskiego, obecnie doktorantka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. W swojej pracy doktorskiej skupia się na problematyce nowych ruchów społecznych oraz perspektywie badawczej gender studies. Jako drugi obszar zainteresowań badawczych wskazuje trzeci obieg kultury w PRL, szczególnie historia festiwalu muzycznego w Jarocinie. Uczestniczka wielu konferencji, autorka artykułów naukowych i publicystycznych.

WSTĘP

W latach trwania Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wytwory kultury dzieliły się na trzy obiegi. Pierwszy dotyczył ruchu wydawniczego zgodnego z polityką ówczesnego rządu oraz zatwierdzonego przez urzędników. Drugi był wytworem opozycji politycznej, związany głównie ze środowiskiem Kościoła Rzymskokatolickiego oraz z Solidarnością. Trzeci obieg prezentował treści krytyczne oraz polemiki zarówno z pierwszym, jak i z drugim obiegiem. Tworzony i aprobowany głównie przez młodych ludzi, którzy w taki sam sposób kontestowali działania władzy socjalistycznej, jak i opozycji. W obiegu tym znajdują się czasopisma o tematyce kulturalnej, społecznej i artystycznej, zwane dalej zinami, funzinami czy też artzinami. Były to więc pisma oraz muzyka, czyli też festiwale muzyczne jako wydarzenia kulturalne oraz inne formy sztuki, jak spektakle teatralne czy poezja. Mimo cenzury, jaką nakładano na formy wyrazu w sztuce i nieoficjalnej prasie, profil i motywacja były bardzo wyraźne, choć często pomija się trzeci obieg uznając drugi za wiodący. Jest to wynik jego politycznego i opozycyjnego charakteru, co wiąże się z silnym imperatywem Solidarności. Naj-

bardziej widoczna dla społeczeństwa strona sporu była więc tworem politycznym. A za polityczną wprost uznano Solidarność, jako zrzeszenie, które poprzez między innymi prasę podziemną reguluje i profiluje swoje postulaty na wzór partii politycznej. Trzeci obieg, jako wytwór grupy kontestującej polityczność w ogóle uznając jej byt za nieefektywny w skutkach dla społeczeństwa, został zmarginalizowany. Celem mojego artykułu jest wskazanie idei drugiego i trzeciego obiegu oraz zaznaczenie zakresu implementacji obu obiegow, jak też wykazanie ich wpływu na przemiany społeczno – kulturowe w Polsce w latach 70. i 80. Dla przeprowadzenia syntetycznej analizy stawiam dodatkowo pytania badawcze: jakie główne desygnaty ukazują różnice między drugim a trzecim obiegiem kultury?; Jaka jest przyczyna marginalizacji trzeciego obiegu?; Celem pośrednim w pracy jest też weryfikacja obu idei na przestrzeni ostatnich dwóch dekad PRL.

1. RYS HISTORYCZNY DRUGIEGO I TRZECIEGO OBIEGU KULTURY

Jak uważa Paweł Sowiński, autor wydanej w 2013 roku pozycji *Zakazana książka*. Uczestnicy drugiego obiegu w latach 1977

– 1989, grupa współtworząca opozycyjny obieg wydawniczy, swoje tradycje wywodzi jeszcze z czasów drugiej wojny światowej, z walczących formacji podziemia. Jak pisze dalej, centrum drugiego obiegu była Warszawa, tam wydano najwięcej książek – 3321, tam też istniało najwięcej nielegalnych wydawnictw dla prasy i pozycji literackich. Najważniejszym zaś aspektem, który łączył uczestników drugiego obiegu był kolportaż, którego daleki zasięg osiągnano dzięki zaangażowaniu wielu osób¹. Według Justyny Błażejowskiej, autorki Papierowej rewolucji głównym determinantem do rozwoju podziemnych wydawnictw były: zmiany w konstytucji prowadzone przez władze na przełomie lat 1975 – 1976, protesty robotnicze w czerwcu 1976 roku, amnestia z 1977 roku oraz powstanie Komitetu Obrony Robotników². W drugiej połowie lat 70. powstawały kolejne pisma podziemne, na przykład Biuletyn Informacyjny KOR z 1976r. czy Zapis z 1977r. Szacuje się, że do 1980r. ukazywało się około 200 tytułów pism, a także wydano w ten sposób około 300 tytułów książek. Do 1980r. działało 35 wydawnictw podziemnych, między innymi Głos, Krąg, Nowa, Krakowska Oficyna Studentów, Wydawnictwo 3 Maja. Według Waldemara Michałowskiego (Kwartalnik Historyczny Karta), dane Służb Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej ukazują wyniki swoich działań w postaci udaremnienia

kolportażu 440 tysięcy ulotek i innych materiałów wydawniczych, a także zarekwirowanie 212 urządzeń powielających oraz 113 kilogramów farby drukarskiej. Rozwój podziemnych wydawnictw załamał się po wybuchu stanu wojennego. Restrykcje władz stały się na tyle silne, że za posiadanie kilku książek z drugiego obiegu groziło 10 lat więzienia. W 1982r. zlikwidowano 12 drukarni, zarekwirowano 28 powielaczy i 168 innych urządzeń poligraficznych. W okresie tym łatwiej było założyć i rozprowadzać nowe pisma, aniżeli wskrzeszać te sprzed 1980r. W 1984r. Nastąpił znaczny spadek zainteresowania drugim obiegiem, w 1986r. zaś wprowadzono amnestię na podziemny druk i kolportaż³.

Trzeci obieg kultury w Polsce zaczął rozwijać się wraz z początkiem lat 70. Wtedy to pojawiły się pierwsze kontrkulturowe pisma niezależne, czyli ziny. Według Rafała Jakubowskiego, pierwszym polskim zinem był Nietoperz z 1978r. wydawany przez Jana Waluszkę. Pierwsze pisma trzeciego obiegu związane były głównie ze środowiskiem anarchistycznym i punkowym i powstawały w jednych z największych polskich miast: Krakowie, Warszawie i w Gdańsku⁴. Jednocześnie w 1970r. Zorganizowany został przegląd muzyczny pod hasłem Wielkopolskie Rytmu Młodych i nazwa ta funkcjonowała przez dziesięć lat. W 1980r. Z inicjatywy Waltera Chełstowskiego i Jacka Syl-

¹ S. Pawlina, Zakazana książka. Uczestnicy drugiego obiegu w latach 1977-1989. P. Sowiński – recenzja, <http://historia.org.pl/2013/01/04/zakazana-ksiazka-uczestnicy-drugiego-obiegu-1977-1989-p-sowinski-recenzja/> (dostęp: 19.05.2013r.).

² J. Skórzyński, Jak nie pisać historii. Karykatura drugiego obiegu, http://wyborcza.pl/1,97737,9094581,Jak_nie_pisac_historii__Karykatura_drugiego_obiegu.html (dostęp: 19.05.2013r.).

³ W. Michałowski, Drugi obieg – rys historyczny, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CCsQFjAA&url=http%3A%2F%2Fpolpk.wz.cz%2FPolska_podzemni_knihovna%2FAktuality_files%2Fdrugi%2520obieg%2520-%2520rys%2520historyczny.doc&ei=iG6cUaXVMsOGtAbVv4GYBQ&usq=AFQjCNFMNiZmLA (dostęp: 19.05.2013r.).

⁴ M. Schneck, Historia zinów, http://zinelibrary.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=159:historia-zinow&catid=11:o-zinach&Itemid=3#_ftn14 (dostęp: 19.05.2013r.).

wina w Jarocinie rozpoczęła się organizacja corocznego Ogólnopolskiego Przeglądu Muzyki Młodej Generacji⁵. Do końca lat 80. Festiwal w Jarocinie był najbardziej rozpoznawalną częścią trzeciego obiegu kultury. Na jego scenach występowały najbardziej rozpoznawalne ówczesnie, a także dziś zespoły, jak Maanam, Republika, Dżem, Kombi, Tilt, Moskwa, Kasa Chorych, TSA. Ostatnim rokiem Festiwalu w Jarocinie w tradycji alternatywnej i punkowej był 1994r. W następnych latach tradycję festiwalu przejął Festiwal Woodstock. W tym samym okresie swój rozkwit oprócz muzyki rockowej, miały też ziny, czyli niezależne pisma trzeciego obiegu, które poruszały marginalizowane przez władze i starsze pokolenia problemy natury kulturalnej i społecznej.

2. CZYM SĄ OBIEGI KULTURY I CZYM SIĘ CHARAKTERYZUJĄ?

Koncepcję obiegów kultury opracował Stefan Żółkiewski, według którego obieg należy do kategorii socjologiczno – historycznej. Jest to relacja łącząca zbiór określonych treści z jej odbiorcami, a więc grupą docelową. Obieg zatem jest też kategorią pragmatyczną⁶. Według Janusza Lalewicza koncepcja obiegów dotyczy działań integralnych, które obejmują wytwór kultury i wszystkich jego uczestników oraz procesy komunikacyjne. Publiczność jest określana jako wyznacznik literacki, pełni role, które ulegają modyfikacji ponieważ kultura jest

cyrkulacyjna i podlega ciągłym zmianom. Dlatego też zachodzi potrzeba transmisji, przechowywania i przekazywania twórczości, co jest zadaniem zarówno twórców, jak i odbiorców⁷. Krzysztof Dmitruk wskazuje, że typologia obiegów nabrała charakteru historycznego. Obiegi mogą się wzajemnie przenikać i łączyć⁸. Natomiast co ważne, trzeci obieg kultury jest zjawiskiem charakterystycznym dla Polski i wynika z istoty ówczesnej komunistycznej władzy, wobec której kultura opozycyjna była już drugim obiegiem. Stąd, jak pisze Paweł Dunin – Wąsowicz, trzeci obieg jest niespotykanym nigdzie więcej na taką skalę wyrazem nonkonformistycznej postawy społecznej będącej ponad pierwszym i drugim obiegiem⁹. Według Janusza Skawińskiego, trzeci obieg kultury był w Polsce zjawiskiem typowym dla lat 80. Korespondowało ono z ruchami alternatywnymi, kontrkulturą, muzyką i innymi formami wyrazu. Od drugiego obiegu odróżniało się nie tylko środkami wyrazu, ale również tym, że wytwory te nie były wyraźnym postulatem politycznym. Choć zawierały negatywny stosunek do władzy, nie były tworzone przez formacje opozycyjne politycznie, czyli mające na celu zmianę lub przejęcie władzy¹⁰. Trzeci obieg, w odróżnieniu od pierwszego, który afirmował i akceptował władzę i drugiego, opozycyjnego – związanego z obozem solidarnościowym, wykazywał się chłodnym stosunkiem do obu przeciwnych sobie grup¹¹. Niemniej

⁵ <http://www.jarocinfestiwal.pl/historia/> (dostęp: 19.05.2013r.).

⁶ K. Dmitruk, *Obiegi literatury*, [w:] *Słownik Literatury Popularnej*, red. T. Żabski, Wrocław 2006, s. 414–417.

⁷ J. Lalewicz, *Socjologia komunikacji literackiej. Problemy rozpowszechniania i odbioru literatury*, Wrocław 1985, s. 55.

⁸ Dmitruk, *Obiegi...*, op. cit., s. 417.

⁹ P. Dunin – Wąsowicz, *Xerofeeria*, Warszawa 2002, s. 4.

¹⁰ Trzeci obieg, [w:] *Słownik terminów literackich*, pod red. M. Głowiński, J. Sławiński, T. Kostkiewiczowa, Wrocław 2000, s. 593.

¹¹ Trzeci obieg, [w:] *Parnas Bis - słownik literatury polskiej urodzonej po 1960 roku*, pod red. P. Dunin – Wąsowicz, K. Varga, Warszawa 1995, s. 228.

przenikanie obu obiegów można rozpoznać w wielu wywiadach z przedstawicielami drugiego obiegu lub kontrkultury lat 80. Taki przekaz ma między innymi książka Mirosława Pęczaka „Alternatywne komunikowanie”, gdzie Tomasz Lipiński¹² mówi: „W roku 1980 zmieniła się sytuacja. My, mając postawy anarchistyczne, siłą rzeczy prezentowaliśmy podobne postawy wobec rządu jak i Solidarność. Od początku 1981 widzieliśmy w Solidarności nowy establishment, silnie uzależniony od Kościoła, co nie pozwalało nam rokować żadnych pozytywnych nadziei. Z drugiej zaś strony Solidarność sama w sobie jako ruch zdecydowanie anarchizujący była dla nas do przyjęcia(...) Dopóki Solidarność była anarchistyczna, dopóty było nam po drodze¹³”. Oderwanie od siebie obu obiegów nastąpiło w latach osiemdziesiątych, gdzie determinanty obu grup były na tyle silne, by proklamować własną słusność. M. Pęczak mówi o fenomenie trzeciego obiegu w kontekście systemu komunikacyjnego. Nie ograniczył się on do kwestii politycznych, ale był wyrazem sprzeciwu wobec ogólnie panującej rzeczywistości na płaszczyźnie politycznej, ekonomicznej i społecznej. Tym samym trzeci obieg wypełnił pustkę komunikacyjną, jaka istniała na polu walki systemu komunikacyjnego z opozycją¹⁴. Drugi obieg w la-

tach 80., szczególnie w drugiej połowie po amnestii, wykazywał się coraz mniejszą aktywnością. Kiedy działalność podziemnych wydawnictw stała się legalna, większość nie była w stanie poradzić sobie z licznymi przepisami prawnymi, a zwłaszcza z podatkami. Podobnie stało się po części z wydawnictwami trzeciego obiegu. Jednak wielu twórców próbowało zatrzymać niezależność od państwa i zakładała komuny mieszkalne oraz przede wszystkim dalej produkowała treści kontrkulturowe.

3. TREŚCI I KULTURA TRZECIEGO OBIEGU

Zdaniem R. Jakubowskiego, za prekursorów zinów uważa się Jana Waluszkę, Krzysztofa Skibę i Pawła Konnaka. Najważniejszymi pismami w omawianym w tym artykule okresie były natomiast: gdańskie „Pasażer” i „Papiery Białych Wulkanów”, „Zjadacz Radia”, „Trawa” autorstwa Krzysztofa Skiby oraz „Gandrena” i „Tadży Pao – Młodzieży Wegetującej” autorstwa Pawła Konnaka. Wśród artzinów najpopularniejszymi w tym okresie były „Tilt” i „Deadlock”. W Warszawie w latach 1980-1981 wydawano pismo „Post” i było ono związane ze słynnym klubem Remont¹⁵. Robert Brylewski¹⁶ tworzył „Kanał Revue”, zespół Kryzys zaś artzin „Szmata”¹⁷. W połowie lat 80. nastąpił renesans wydawniczy trze-

¹² T. Lipiński – polski muzyk rockowy, wokalista, kompozytor, autor tekstów, współzałożyciel zespołów Tilt i Brygada Kryzys. (źródło: www.wikipedia.pl)

¹³ M. Lizut, PRL – Punk Rock Later, Warszawa 2003, s. 45.

¹⁴ M. Pęczak, Kilka uwag o trzech obiegach, „Więź”, 1988, nr 2, s. 35.

¹⁵ Klub Remont – warszawski klub muzyczny założony w 1973r. Zrzeszał najbardziej aktywnych rockowych muzyków i twórców trzeciego obiegu kultury. Na jego scenach debiutowały takie zespoły, jak Daab, Kobranocka, Kult. Swoje koncerty w Remoncie grały również najpopularniejsze zespoły Festiwalu w Jarocinie. Jednym z założycieli Remontu był Waldemar Dąbrowski, późniejszy Minister Kultury. Klub istnieje do dziś, stracił już jednak swój charakterystyczny wygląd. (Źródło: www.wikipedia.pl)

¹⁶ Robert Brylewski – polski muzyk rockowy, wokalista, autor tekstów, współzałożyciel zespołów; Kryzys, Brygada Kryzys, Armia, Izrael. (Źródło: www.wikipedia.pl)

¹⁷ M. Schneck, op. cit., http://zinelibrary.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=159:historia-zinow&catid=11:o-zinach&Itemid=3#_ftn14 (dostęp: 19.05.2013r.).

ciego obiegu, wtedy powstały funziny poświęcone tematyce muzycznej, tworzone często przez zespoły rockowe powiązane z Festiwałem w Jarocinie. Za pierwszego punkowego funzina uważa się „Rewolwer”. Do innych ważnych tego okresu zalicza się „Qqryq”, „Bez Alternatywy”, „Antena Krzyku”. Pod koniec lat 80. warte zanotowania pozycje to „Lampa i Iskra Boża” autorstwa Pawła Dunina – Wąsowicza oraz artzin „Kanaloz”. Pismo „Lampa i Iskra Boża” jest nadal wydawane. W latach 80. ziny istniały niemal w każdym większym mieście, a także w kilku mniejszych, jak Piła, Wałbrzych, Bełchatów, Stalowa Wola czy Grudziądz¹⁸. Przegląd czasopism trzecioobiegowych można znaleźć w „Brulionie”. Według Roberta Tekieli¹⁹ poza cenzurą (komunistyczną i opozycyjną) wydawanych było w PRL około 200 tytułów, z czego ponad 100 stanowiły ziny. Wśród zinów tematycznych były też ekologiczne, wegetariańskie czy filozoficzne, jak „Zeszyt pracowni na rzecz wszystkich istot żywych”²⁰.

Tworzenie alternatywnych pism gwarantowało samodzielność i niezależność twórcom w ustroju, który stosował cenzurę wydawniczą. Prezentowane teksty były wyrazem wolnego wyrażania myśli, opinii i poglądów, które często nie byłyby prezentowane w piśmie pierwszego i drugiego obiegu. Kontrkultura łamała przyjęty ład społeczny, konwenanse kultury wiodącej, desygnatem czego była nie tylko tematyka tekstów, ale również dobór słów. Język ten był często w dużej mierze niezrozumiały dla starszego pokolenia, bezkompromi-

sowy, dosadny, autorzy nie unikali wulgaryzmów. Odzwierciedlało to również przemiany kulturowo – społeczne, jakich młode pokolenie doświadczało najbardziej. Twórcy zinów byli przedstawicielami grupy rozgoryczonej i rozczarowanej nie tylko władzą, ale ogólnym marazmem w kraju. Mając nieco większe możliwości niż starsze pokolenie poznawali wciąż niedostępny demokratyczny świat Zachodu. Widoczne to jest w profilach zinów, które nawiązywały do fali kontrkultury na Zachodzie, zwłaszcza do postulatów ruchów studenckich w Stanach Zjednoczonych w latach 60. i 70. Polskie ziny nierzadko szargały tradycyjne wartości, konserwatyizm społeczny i religię, jednocześnie kontestując i sprzeciwiając się ówczesnej rzeczywistości²¹. Poruszały jednak też tematy ważne społecznie jednak marginalizowane w PRL. Były to dla przykładu ekologia, prawa zwierząt, wegetarianizm, anarchizm, feminizm czy pacyzm, czyli popularne w zachodnim publicznym i akademickim dyskursie perspektywy. W latach dziewięćdziesiątych część pism trzeciego obiegu zalegalizowało swoją działalność wydawniczą, profesjonalizowało się i kontynuując przekaz niepopularnych w polskiej przestrzeni publicznej informacji, sięgało również do oficjalnej formy dystrybucji. W ten sposób trzeci obieg odegrał bardzo ważną rolę w rozwoju myśli społecznej i rozwoju debaty ostatniej dekady PRL oraz pierwszej w III Rzeczpospolitej²². Trzeci obieg był także charakterystycznym obrazem mobilizacji młodzieży, która poprzez niekonwencjonalne środki wyrazu

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Robert Tekieli – dziennikarz, publicysta, animator kultury, współzałożyciel literackiego pisma niezależnego *Brulion*. (Źródło: www.wikipedia.pl)

²⁰ R. Tekieli, Fuckty, „Brulion”, 1989, nr 11-12, s. 148.

²¹ A. Idzikowska-Czubaj, Funkcje kulturowe i historyczne znaczenie polskiego rocka, Poznań 2006, s. 290.

²² B. Głowacki, Prasa trzeciego obiegu w okresie przełomu, <http://www.kmt.uksw.edu.pl/prasa-trzeciego-obiegu-w-okresie-przełomu-artykul> (dostęp: 20.05.2013r.).

dawała wyraz sprzeciwu wobec marazmu politycznego, społecznego i ekonomicznego, jaki panował w PRL. Podobnie jak twórcy w drugim obiegu, wykazali inicjatywę w tworzeniu informacji i zaangażowanie w kolportaż.

4. DZIAŁALNOŚĆ I IDEA KULTURY ALTERNATYWNEJ

Lata 80. przyniosły na niespotykaną dotąd w Polsce skalę popularność kultury alternatywnej. Drugi obieg, chociaż powołany do życia przez opozycję w latach 70., nie zdołał wypełnić całej luki w kulturze proponowanej przez pierwszy, oficjalny obieg. Nie trafiał też do wszystkich grup, które nie popierały ówczesnej władzy. Ponadto, prezentował przede wszystkim poglądy polityczne w charakterze partii opozycyjnej. Jako drugi obieg wydawniczy uzupełniał również rynek o pozycje literackie niedostępne w oficjalnej sprzedaży. Niemniej, co wyraźnie różni drugi i trzeci obieg, to prezentowany styl poglądów. Te obecne w drugim obiegu uchodziły za konserwatywne i tradycyjne w społeczeństwach rządzonych demokratycznie. Zatem chociaż drugi obieg był opozycją w stosunku do jednolitego rządu PRL, jego postulaty były dość partykularne i nie wychodziły przeciwko całej zastanej rzeczywistości społecznej²³. Rolę komentatora zaniedbanych dziedzin życia społecznego i kulturalnego przejął trzeci obieg poprzez stworzenie alternatywnej formy komunikacji w zinach i tekstach muzycznych oraz w innych artystycznych środkach wyrazu. Prezentowały one istotne problemy kulturowo – społeczne marginalizowane zarówno przez zwolenników władzy, jak też przez drugi obieg. Najważniejszymi więc

cechami dyskursu trzeciego obiegu była negacja, kontestacja, sprzeciw, dystans oraz wyjątkowo silna dynamika działań²⁴. Bezkompromisowość grup współtworzących trzeci obieg sprawiła, że lekceważone wcześniej postulaty młodego pokolenia trafiły do dyskursu publicznego, choć często w negatywnym i demonizującym go kontekście. Całość regularnych działań przedstawicieli trzeciego obiegu przyczyniły się niewymiernie do osłabienia komunistycznego rządu. Monopol przepływu informacji przełamały nie tylko ziny, ale pojawiające się na rynku kasety i magnetofony²⁵. Stały się one nośnikiem nagrań między innymi z Festiwalu w Jarocinie. O charakterystycznym zatem profilu treści trzeciego obiegu świadczy kilka wyraźnych desygnatów. Po pierwsze, prezentowane wartości i poglądy wskazywały na sceptycyzm w równym stopniu wobec socjalizmu i kapitalizmu (liberalnego i konserwatywnego). Po drugie ziny powstawały i poruszały tematy zaniedbane przez oficjalny i drugoobiegowy dyskurs. Wyraźne było to jednakowo w latach 80. i 90., co dało sygnał, że duża część społeczeństwa, zwłaszcza młodych ludzi nie zintegrowała się ani z rzeczywistością komunistyczną, ani z nowym ładem społecznym. Świadczy to również o wysokim poziomie krytycyzmu i realizmu twórców trzeciego obiegu. Po trzecie zaś, to idea non profit, a więc nastawienie twórców na przekazywanie i podtrzymywanie idei z pominięciem zysków wydawniczych²⁶. Trzeci obieg nie zabiegał także o legalizację i pozwolenia na sprzedaż i rozpowszechnianie treści. Kolejnym ważnym punktem idei była trwała niezależność od struktur państwa.

²³ M. Pęczak, O wybranych formach komunikowania alternatywnego w Polsce, „Kultura i Społeczeństwo”, 1988, nr 3, s. 172.

²⁴ B. Fatyga, *Dzicy z naszej ulicy. Antropologia kultury młodzieżowej*, Warszawa 1999, s. 94.

²⁵ Pęczak, *Kilka uwag...*, op. cit., s. 35.

PODSUMOWANIE

Trzeci obieg był niewątpliwie najbardziej wyraźnym odłamek kultury w ostatnich dwóch dekadach PRL. Co istotne, analiza wykazała, że twórcy zinnów funkcjonujący po 1989r. zachowali swój alternatywny i kontrkulturowy profil. Oznacza to, że krytyczne odniesienie do władzy jest częścią założeń ideowych trzeciego obiegu. Jest to również wyrazem realnych obserwacji świata polityki poprzez nie profil a działania władz i jej oddziaływanie na społeczny i ekonomiczny wymiar życia obywateli. Podczas gdy współtwórcy drugiego obiegu zrealizowali w dużej części swoje polityczne postulaty odsuwając socjalistyczny rząd od władzy, twórcy trzecioobiegowi zachowali dystans do rodzącej się demokracji. Gdy drugi obieg wygasł po 1989r., trzeci nie przestał poruszać wciąż marginalizowanych problemów płaszczyzny gospodarczej, społecznej czy kulturalnej. Jest to wyraźne zróżnicowanie w implementacji ideowej obu obiegu, co wskazuje na ich cele i na to, że założenia przedstawicieli drugiego obiegu zostały zrealizowane. Pisma ideowe obu obiegu nie były natomiast nacechowane chęcią zysku. Obieg opozycji politycznej dodatkowo wzbogacił polski rynek o wartościowe dzieła literackie pisarzy Polskich i zagranicznych nie będące dostępne w oficjalnej sprzedaży. Przyczyny marginalizacji trzeciego obiegu można upatrywać w celowości i profilu działań obu obiegu. Drugi obieg był bytem politycznym i stanowił silną opozycję, której treści pism dotyczyły w dużej mierze postulatów politycznych i ekonomicznych, a celem głównym była demokratyzacja władzy. Wielu przedstawicieli drugoobiegowego obozu weszło

do świata polityki po pierwszych demokratycznych wyborach. Pisma i działania trzeciego obiegu skupione były na krytycznej ocenie działań lub ich braku zarówno przed jak i po 1989r. Poruszane problemy różnej natury, jak na przykład ekologia, ochrona praw zwierząt czy humanitaryzm, choć istotne dla społeczeństwa, były zaniebywane przez polityków i władze lokalne. Fakt marginalizowania wielu ważnych dla obywateli kwestii daje jednocześnie powód do kontynuowania trzecioobiegowych pism. Prezentowane przez wiele zinnów idee mają charakter utylitarny i przyczyniły się do wzbogacenia dyskursu publicznego o wiele społecznych i kulturalnych perspektyw.

STRESZCZENIE

Artykuł odnosi się do obszaru obiegu wydawniczych w latach 70. i 80. w Polskiej Republice Ludowej. W pierwszej części przedstawiono rys historyczny oraz genezę rozwoju drugiego i trzeciego obiegu, na którym skupiono się w niniejszej pracy. Wykazano zatem determinanty i okoliczności, które towarzyszyły wybuchowi prasy niezależnej. W kolejnej części przedstawiono wiodące teorie o obiegu kultury oraz o ich desygnatach. Następnie skupiono się na charakterystyce trzeciego obiegu wydawniczego i kulturze alternatywnej, do której zalicza się nie tylko materiały wydawnicze, ale także festiwal muzyczny w Jarocinie. Artykuł zamyka odniesienie do idei trzeciego obiegu kultury oraz jej implementacji poprzez pisma alternatywne, zwane dalej zinnami oraz muzykę rockową prezentowaną na festiwalu w Jarocinie.

²⁶ B. Głowacki, op. cit., <http://www.kmt.uksw.edu.pl/prasa-trzeciego-obiegu-w-okresie-przelomu-artykul> (dostęp: 20.05.2013r.).

ABSTRACT

An article relates to the area of publishing circulation in 70. and 80. in Polish People's Republic. At the beginning the article presents historical view and origin of second and third circulation, which are the main topic of this paper. Has thus been shown determinants and circumstances surrounding the outbreak of the independent press. The next section presents the leading theories about the circulations of culture and their designates. Then the article focus on characteristics of the third circulation and on the alternative culture, which contain not only publishing material but also a music festival in Jarocin. The article is closed by references to ideas of third circulation and their implementation through the alternative papers - zins and a rock music at festival in Jarocin.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Dmitruk K., *Obiegi literatur*, [w:] *Słownik Literatury Popularnej*, red. Żabski T., Wrocław 2006.

Dunin – Wąsowicz P., *Xerofeeria*, Warszawa 2002.

Dunin - Wąsowicz P., Varga K. (red.), *Paras Bis - słownik literatury polskiej urodzonej po 1960 roku*, Warszawa 1995.

Fatygą B., *Dzicy z naszej ulicy. Antropologia kultury młodzieżowej*, Warszawa 1999.

Idzikowska - Czubaj A., *Funkcje kulturowe i historyczne znaczenie polskiego rocka*, Poznań 2006.

Lalewicz J., *Socjologia komunikacji literackiej. Problemy rozpowszechniania i odbioru literatury*, Wrocław 1985.

Lizut M., *PRL – Punk Rock Later*, Warszawa 2003.

Głowiński M., Sławiński J. *Kostkiewicz*

wa T. (red.), *Słownik terminów literackich*, Wrocław 2000.

Czasopisma:

Pęczak M., *Kilka uwag o trzech obiegach*, „Więź”, 1988, nr 2.

Pęczak M., *O wybranych formach komunikowania alternatywnego w Polsce*, „Kultura i Społeczeństwo”, 1988, nr 3.

Tekieli R., *Fuckty*, „Brulion”, 1989, nr 11-12.

Internet:

Głowacki B., *Prasa trzeciego obiegu w okresie przełomu*,

<http://www.kmt.uksw.edu.pl/prasa-trzeciego-obiegu-w-okresie-przelomu-artykul>

<http://www.jarocinfestiwal.pl/historia/>

Michałowski W., *Drugi obieg – rys historyczny*,

https://www.google.pl/url?sa=t&rc=t=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CCsQFjAA&url=http%3A%2F%2Fpolpk.wz.cz%2FPol-ska_podzemni_knihovna%2FAktuality_files%2Fdrugi%2520obieg%2520-%2520rys%2520historyczny.doc&ei=iG6cUaXVMsOGtAbVv4GYBQ&usq=AFQjCNFMNiZmLA

Pawlina S., *Zakazana książka. Uczestnicy drugiego obiegu w latach 1977-1989*. P. Sowiński -recenzja,

<http://historia.org.pl/2013/01/04/zakazana-ksiazka-uczestnicy-drugiego-obiegu-1977-1989-p-sowinski-recenzja/>

Schneck M., *Historia zinów*,

http://zinelibrary.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=159:historia-zinow&catid=11:o-zinach&Itemid=3#_ftn14

Skórzyński J., *Jak nie pisać historii. Karykatura drugiego obiegu*,

http://wyborcza.pl/1,97737,9094581,Jak_nie_pisac_historii_Karykatura_drugiego_obiegu.html